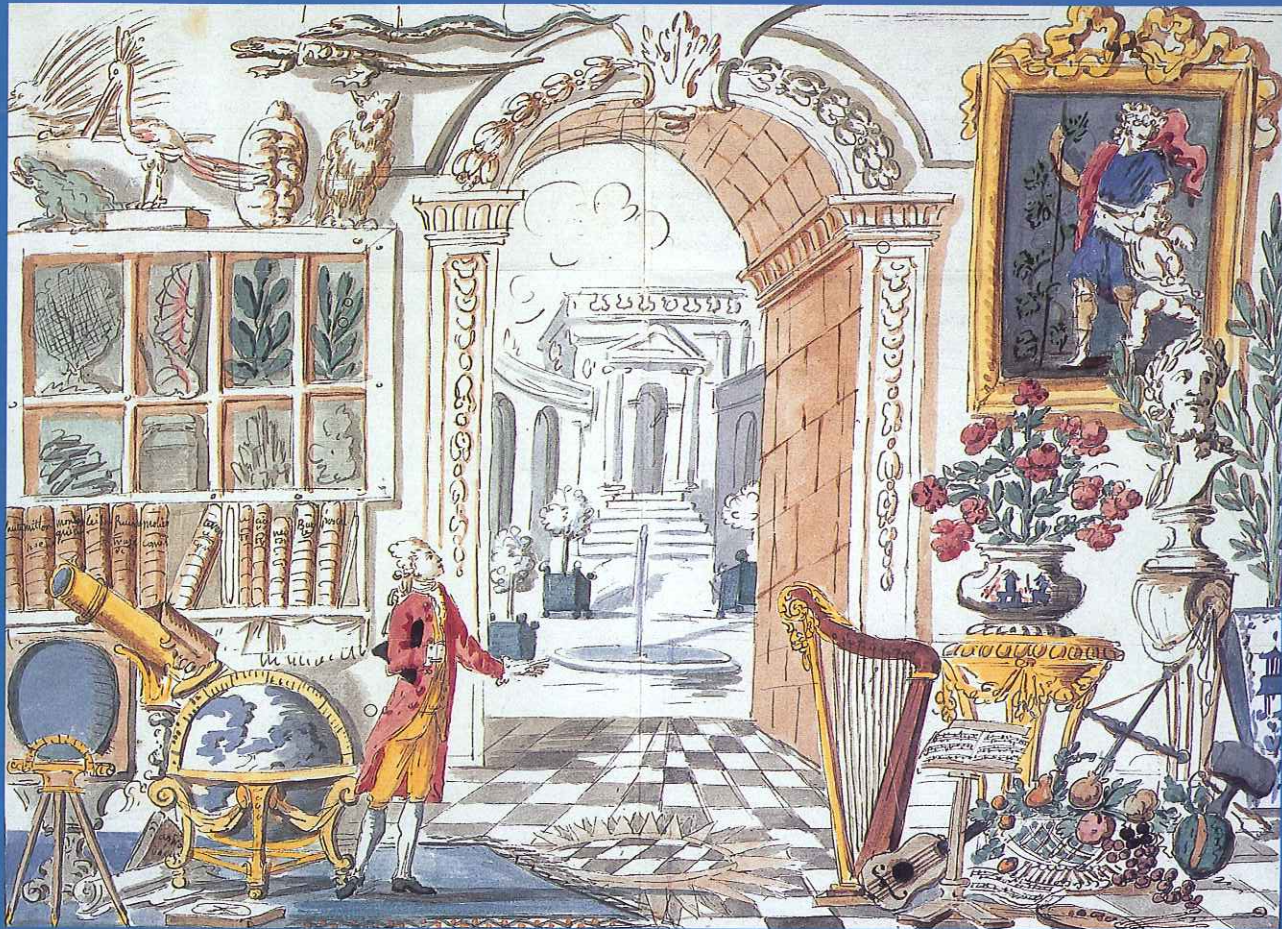

Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Frederik'

Bibliotheek, museum, verzamelingen en archieven van de Orde van Vrijmetselaren onder het Grootosten der Nederlanden

Bij de voorplaat:
Letteren, kunsten en wetenschappen in de
Kamer van Voorbereiding.
*Geaquarelleerde pentekening uit het
beroemde handschrift 'Maçonnerie des
Hommes', ca. 1775.*

Het koetshuis waarin het CMC is gehuisvest,
gezien vanuit de tuin van het Ordegebouw.

Het Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Frederik'

In Den Haag staat, tegenover het Malieveld aan de Prinsessegracht, een rij statige herenhuizen, veelal goed bewaard gebleven patriciërs-woningen uit de 18de eeuw.

Achter die huizen liggen tuinen, en achter die tuinen had ieder pand een koetshuis annex koetsierswoning. Enkele van die koetshuizen,

gelegen aan de Jan Evertstraat, bestaan nu nog. In het koetshuis behorende bij het huis Prinsessegracht 27, hoofdvestiging van de Orde van Vrijmetselaren, zijn de verzamelingen van de Orde ondergebracht. We noemen dit vrij toegankelijke huis het Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Frederik', afgekort CMC.

De verzamelingen, bestaande uit een archief, een bibliotheek en een museum, zijn door kenners wel bestempeld als de 'schatkamer van de Koninklijke Kunst'; ze behoren tot het beste dat in de wereld op het gebied van de Vrijmetselarij bijeen is gebracht.

Staldeuren vormen nog de entree aan de Jan Evertstraat 9.

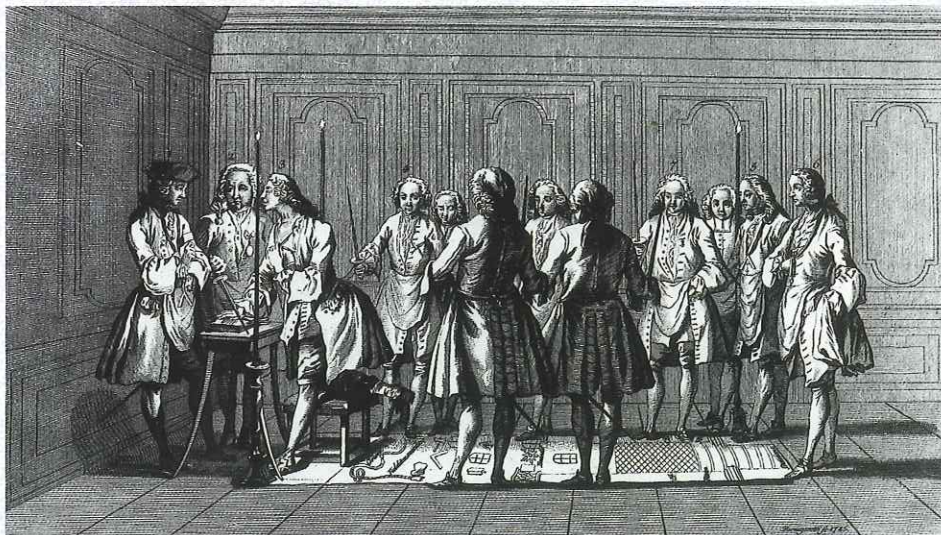
De Leeszaal.

Opbouw verzamelingen

De Vrijmetselarij, begonnen als typisch Westeuropees cultuurverschijnsel, kreeg in 1717 in Londen een organisatievorm die in alle Europese landen en hun koloniën in de wereld navolging vond. In Nederland is al circa 1721 een vrijmetselaarsloge actief in Rotterdam, in 1734 gevolgd door Den Haag. Sinds 1756 zijn Nederlandse loges verenigd in de Orde van Vrijmetselaren. Sindsdien is door die Orde ook archief gevormd en bewaard. Dit betekent dat we nu beschikken over gedetailleerde archieven die terugreiken tot ver in de 18de eeuw.

Een zeldzaam boekje uit de Klossiana met toepasselijke titel: *L'école des franc-maçons, 'Jeruzalem' 1748*; in werkelijkheid uitgegeven in Orleans.

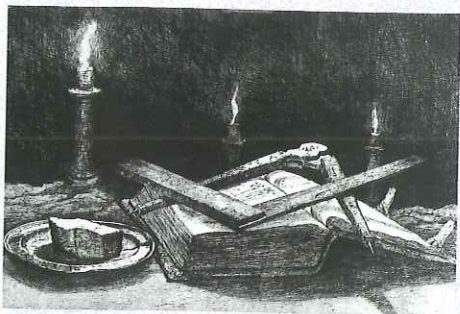
Aanneming van een leerling-vrijmetselaar omstreeks 1745. Eén uit een serie gravures van Bernigeroth.

Ze belichten het reilen en zeilen van de Orde, van de plaatselijke loges en van individuele vrijmetselaren. Tezamen bieden ze een unieke blik op onze mentaliteitsgeschiedenis.

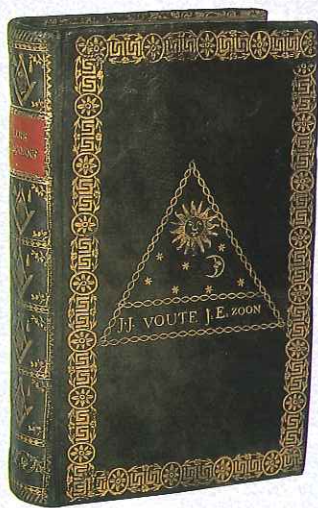
Bibliotheca Klossiana

In 1854 verwierf prins Frederik, toen Grootmeester van de Orde, de maçonnieke boekerij van de Duitser Georg Kloss, een bij zijn leven reeds legendarische boekenverzamelaar. Zijn collectie van zo'n 7000 boeken en 2000 hand-

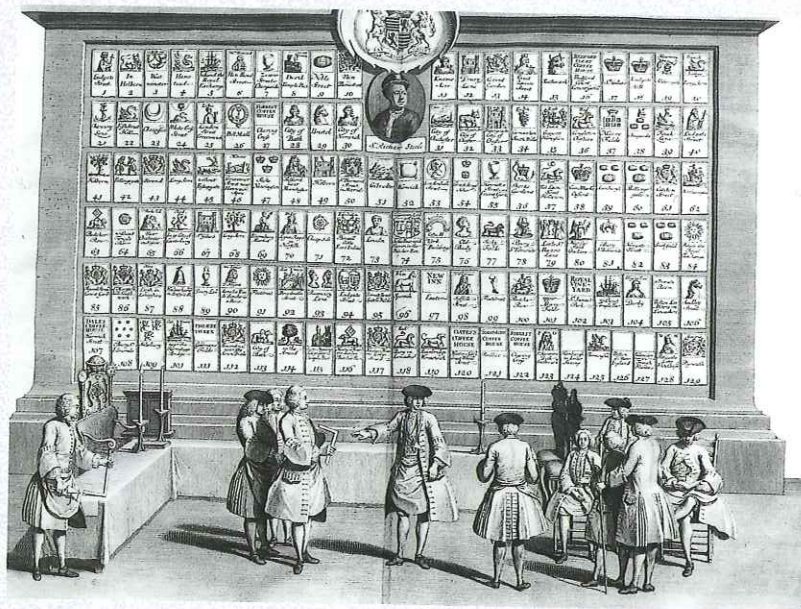
schriften omvatte toen nagenoeg de volledige bestaande literatuur over de Vrijmetselarij. Deze collectie vormt nog steeds de kern van een bibliotheek die nu zo'n 50.000 boekbanden plus een grote collectie tijdschriften omvat. Niet alleen het oudste en zeldzaamste is voorhanden, ook nieuwe publicaties worden bijgekocht. Zo blijft zij een in de wereld ongeëvenaarde onderzoeksbibliotheek, toegankelijk niet alleen voor diepgaande studie, maar ook voor een eerste indruk.

Ets van Jan Sirks, ca. 1930: bijbel, winkelhaak en passer.

Liedbundel 'Lire Maçonne', Den Haag 1763, met fraaie inbinding en bandstempel van eigenaar: J.J. Voute.

Bernard Picart, gravure van 1736, de eerste Nederlandse maçonnieke prent, toont tableau van alle door 'Londen' erkende loges.

Attributen en rekwisieten

Vrijmetselarij voltrekt zich in ritueel spel, als een soort dramatische werkvorm. De attributen en rekwisieten die hierbij gebruikt werden en worden, en alle overige voorwerpen die de inventaris van een loge vormen, zijn ook altijd verzamelobjecten geweest. De Orde heeft verzamelingen van groot belang op dit gebied, die met recht een museum mogen heten.

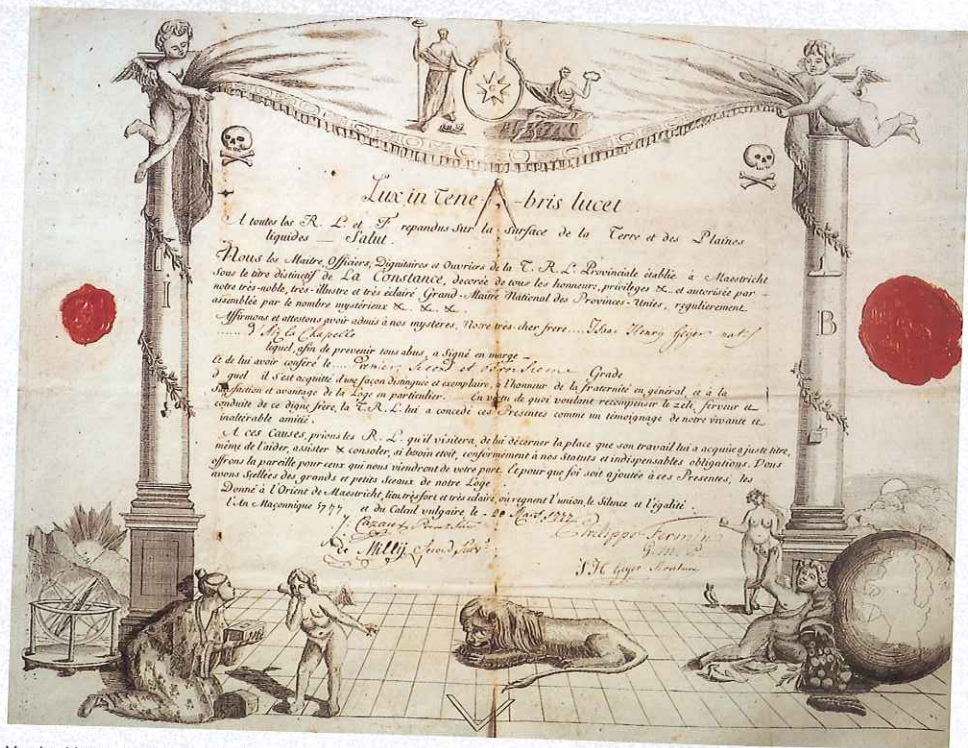
Van de 25000 objecten in haar bezit kan zij slechts een klein deel tentoonstellen, in wisselende exposities, in de museumzaal. Daarnaast wordt veelvuldig uitgeleend aan musea in binnen- en buitenland, ten behoeve van tentoonstellingen. Al met al een kunst-historisch erfgoed dat zich bij uitstek leent voor een kennismaking met de kenmerkende materiële cultuur van de vrijmetselaren.

Het Archief

Het archief kan onderscheiden worden in enkele hoofdbestanddelen. Onder het archief van het Grootoosten verstaan we de handelingen van het 'wetgevende' orgaan binnen de Orde. In feite is dit, tezamen met enkele aftakkingen, het archief van de Orde als zodanig. Van een tachtigtal in de loop van de tijden opgeheven loges, waaronder veel 'indische loges' hebben we de archieven in huis, tezamen met het oud-archief van een aantal nog bestaande loges. Dit geheel noemen we de gedeponeerde archieven. Zij omvatten een grote verscheidenheid aan documenten, die bijvoorbeeld de rol van een loge in de lokale samenleving, maar vaak ook die samenleving zelf, belichten; in trek bij onderzoekers zijn niet alleen notulen van bijeenkomsten, maar ook de zogenaamde visiteurenboeken en natuurlijke ledenlijsten en -tabellen.

Ledenkarthotheek

Los van deze archieven bestaat een historische ledenkarthotheek, waarin in principe ieder die ooit lid was van een loge in Nederland, inclusief overzeese gebiedsdelen, kan worden teruggevonden. Een goudmijn voor genealogen! Afzonderlijke verzamelingen als de diplomata - de meesterdiploma's en andere oorkonden en certificaten -, en de constitutiebrieven van loges kunnen het beeld van de onderzoeker 'inkleuren'.

Voorbeeld van een diploma uit de grote collectie; deze is verleend aan Isaac Henry Geier uit Aken, aan wie in Maastricht alle drie graden zijn verleend op 20 maart 1777.

Daarnaast bestaan er talloze dossiers en collecties over bijzondere zaken en vooral, personen: het maçonnieke archief van de prinsen Frederik en Alexander, bijvoorbeeld, maar ook van andere

individuele vrijmetselaren; stukken: het zogenaamde Charter van Keulen en de bijbehorende commotie betreffende, en allerlei andere highlights uit de maçonnieke geschiedenis van Nederland.

De Bibliotheek

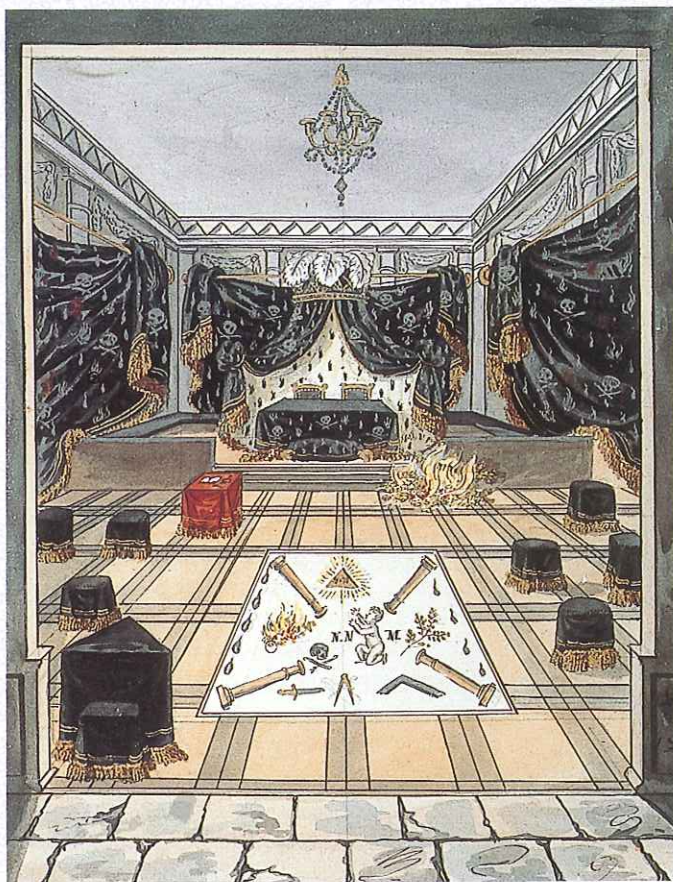
Nog steeds is als afzonderlijke eenheid binnen de grotere 'ordebibliotheek' herkenbaar de bibliotheca Klossiana, omvattende de fameuze collectie Kloss, waarin vele titels uiterst zeldzaam of uniek. Onderzoekers komen vaak van heinde en ver om deze boeken en handschriften te raadplegen. Veel van de geschiedenis van de vrijmetselaarsrituelen is hier, en uitsluitend hier, terug te vinden; maar eigenlijk alle onderwerpen die binnen het bestek van de Vrijmetselarij vallen komen er in terug: de onopgehelderde vóór- of ontstaansgeschiedenis, de veronderstelde connecties met kathedraalbouwers, rozenkruisers of tempelridders; alchemie, antieke mysteriën, de Illuminaten die eind 18de eeuw zo veel stof deden opwaaien, en zo verder; kortom, geen deelgebied of zijterrein, of Kloss heeft het gedocumenteerd.

Constitutiebrieven van niet meer bestaande loges berusten in het archief: hier de constitutie van de Loge 'L'Age d'Or', Leiden 1758.

De Collectie

Om de Kloss-bibliotheek heen is de ordebibliotheek gegroeid die in principe omvat wat van na de tijd van Kloss is, en deze aanvulling heeft nu vele malen de omvang van de begincollectie. Ook in deze collectie heel veel variëteit: de constitutieboeken, grondslag van de Vrijmetselarij, in de oudste edities, wetboeken, zangbundels, bladmuziek, antigeschriften – zeer ruim gesorteerd – boeken over symboliek, over moraliteit en idealen van de Vrijmetselarij, geschiedenissen van loges en grootloges in Nederland en over de hele wereld. Kortom, de hele wereld van de Vrijmetselarij ligt in deze bibliotheek besloten, een half millennium aan gedrukte publicaties van 1495 tot op de dag van vandaag.

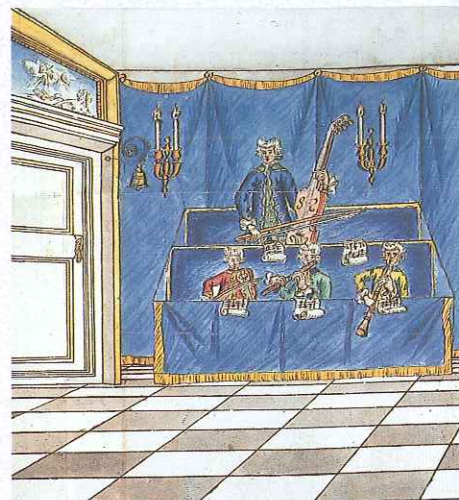
Geaquarelleerde pentekening met instructieve bedoeling: hoe moet de loge worden ingericht voor deze graad? Brussel, album Schotse Ritus, ca. 1817.

Geautomatiseerde catalogus

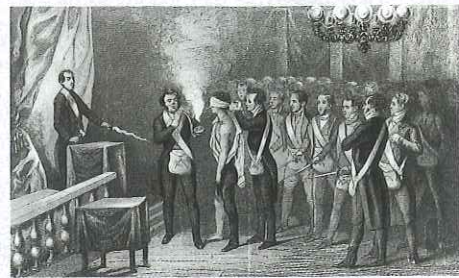
Er zijn ook curieuze deelbestanden die elders moeilijk te vinden zijn: magie, astrologie, kabbala, theosofie, tarot, en andere vormen van obscurantisme.

Vrijmetselarij en Verlichting is dan weer een thema dat tegenwicht biedt. Ook hier vele handschriften op het gebied van ritualen, en bovendien een grote collectie krantenknipsels, van de 18de eeuw bijgehouden tot op heden.

Tenslotte is er een keur aan maçonnieke tijdschriften ter inzage van over de hele wereld. Alles is voor bezoekers toegankelijk via de geautomatiseerde catalogus; persoonlijke hulp wordt u als vanzelfsprekend geboden.

Geaquarelleerde pentekening met voorstelling van de 'Broeders van Talent', d.w.z. de muzikanten in de loge; 'Maçonnerie des Hommes', ca. 1775.

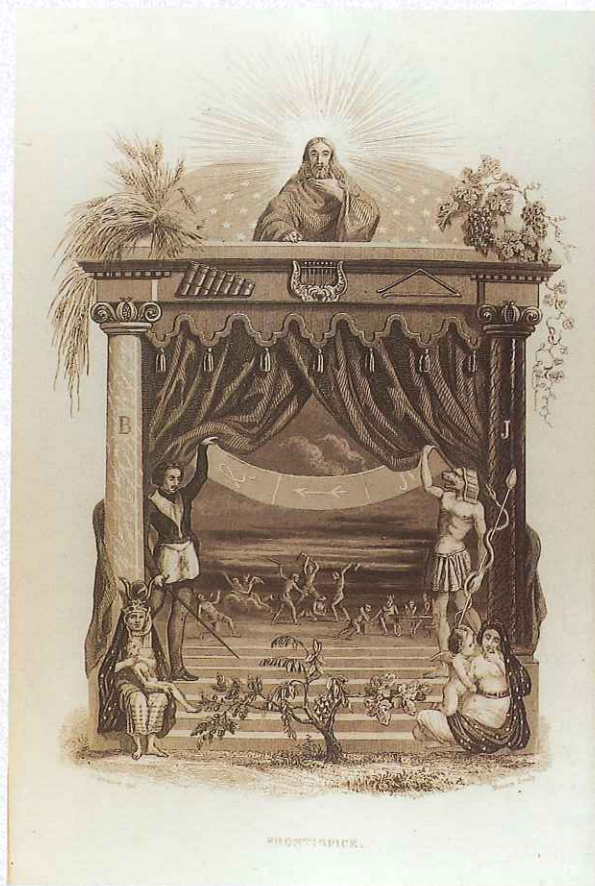
Clavel, *Histoire pittoresque de la Franc-Maçonnerie*, Parijs 1843: zo kwam de kandidaat toen binnen, op een schoen en een slof.

De Leeszaal

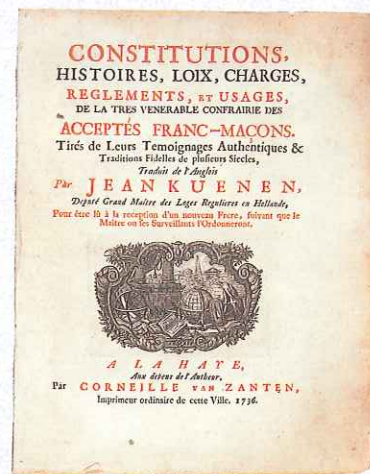
Uitlenen van boeken is maar in zeer beperkte mate mogelijk, begrijpelijk gezien het hoge gehalte aan oude, zeldzame en kostbare werken. Tijdschriften en archiefstukken worden uiteraard in het geheel niet uitgeleend. In vele gevallen zal het dus nodig zijn dat men boeken en documenten komt inzien in de Leeszaal.

Book of Constitutions, derde editie, 1756, in fraaie leren band ingelegd met leer en perkament.

Clavel, *Histoire pittoresque de la Franc-Maçonnerie*, Paris 1843, titelpagina in een sfeer van geheimenissen en onthullingen in egyptiserende stijl.

De constituties van Anderson (1723) werden door Johan Kuenen in het Nederlands en in het Frans uitgegeven, 1735-'36. Titelpagina van de Franse editie.

Daar staat overigens een ruim gesorteerde handbibliotheek opgesteld. Omdat de capaciteit beperkt is, dient voor zulke bezoeken wel een afspraak van tevoren te worden gemaakt. Wij kunnen dan uw bezoek ook voorbereiden. Hoe dan ook, na uw aanvraag heeft u uw boeken doorgaans binnen enkele minuten op tafel. Waar vind je dat tegenwoordig nog?

Het Museum

Het museum heeft zich ontwikkeld uit een 19de-eeuwse verzameling gedenkstukken zoals die bij jubilea en herdenkingen werden en worden gepresenteerd: penningen, bokalen, wandborden en wat dies meer zij. Echter, hoe rijk de penningencollectie ook is, het accent ligt in de museale collecties tegenwoordig vooral elders. In het museum willen we vooral de praktijk van de Vrijmetselarij belichten, in al haar variaties door de eeuwen heen. Een belangrijke groep objecten in het museum zijn dan ook gebruiksvoorwerpen. Deels gaat

Japane lakdoos, Nagasaki 1830, ingelegd met parelmoer; voorstelling naar de titelpagina van een contemporair boekwerk *Jachin en Boaz*.

18de-eeuws 'vriendschapsglas' met gravure voorstellende David en Jonathan; het glas herinnert aan een maçonnieke Orde die dit thema hanteerde.

het om attributen die vrijmetselaren bij het rituele spel dat ze spelen, nodig hebben of dragen. Zo dragen zij symbolisch de kledij van de steenhouwer of metselaar, voorschoot en handschoenen. Het voorschoot heeft door de eeuwen een sterke ontwikkeling doorgemaakt op het punt van vormgeving en decoratie.

Porseleinen beeldje uit Meissen, Duitsland, door J.J. Kaendler, ca. 1741; een leerling ontvangt instructie van een meester-vrijmetselaar.

Schootsvel van Loge 'De Friessche Trouw', Leeuwarden, 18de eeuw; Vrijmetselaarj als bron van trouwe vriendschap.

Collectie schootsvellen

De uitzonderlijk rijke collectie die het CMC bezit, circa 2000 stuks, illustreert die ontwikkeling in al haar veelvormigheid van gebruikte symboliek. Intussen zijn er vele andere van deze persoonlijke attributen: cordons, sjerpen, insignes, zogenaamde bijous of juwelen. Dit zijn functietekens waarvan de oudere vaak zeer fraai zijn uitgevoerd in zilver en andere metalen. Andere gebruiksvoorwerpen

Frans schootsvel, ca. 1810, met handgekleurde gravure, voorstelling van de 'tempel van Salomo' als *Tempietto* van de Italiaanse architect Bramante.

Schootsvel gedecoreerd met de thematiek van de meestergraad; Nederland, eerste helft 19de eeuw.

zijn huishoudelijk van aard: schalen, glazen, dozen, meubilair, bijvoorbeeld. Maçonnieke decoraties maken zulke voorwerpen vaak tot indrukwekkende symbooldragers, zoals de Japanse lakdozen. Een bijzondere groep daarbij zijn de drinkglazen die men aan tafel gebruikte, bij 'broedermalen' of 'tafelloges', de zogenaamde kanons of metselaartjes.

Rijke collectie afbeeldingen

Daarnaast is er de bijzonder gevarieerde categorie van afbeeldingen en voorstellingen van vrijmetselaren, hun loges en symbolen. We doelen dan op schilderijen, prenten, etsen, gravures en zo meer, met portretten, taferelen uit de rituelen, gebouwen, gebeurtenissen, symbolen, satirische grafiek en andere. De symboliek is hier een rijke afdeling op zich. Sommige handschriften uit de bibliotheek kunnen hier ook bij genomen worden, door hun schitterende illustraties, veelal bedoeld als instructie bij een ritueel of de inrichting van een loge. Alle mogelijke curiosa en deelcollecties completeren dit geheel: een grote hoeveelheid gebruiksgrafiek, zoals menukaarten en kalenderschilden, een postzegelcollectie van belang. De bezoeker ervaart de fascinatie van de 'betoverde wereld' die de Vrijmetselarij lijkt te creëren, anderzijds herkent hij in de grote diversiteit een onmiskenbare

Réception des Compagnons: gravure met - zeldzame - voorstelling van een gezellenloge, ca. 1745.

eenheid van stijl. Alles getuigt van de constante liefde en aandacht die vrijmetselaren oprachten voor de materiële vormgeving van hun merkwaardige wereld. Een klein deel van de collecties is doorgaans in de museumzaal geëxposeerd. Voor serieuze belangstellenden zijn bepaalde zaken ook uitvoeriger te bestuderen.

Gravure ter herinnering aan maçonnieke liefdadigheid gedurende de strenge winter van 1789, Frankrijk.

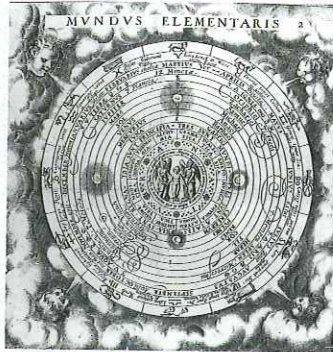

Bezoekers

Het CMC is geen instelling voor massaal bezoek en wil dat ook niet zijn. Wel ontvangt het alle werkdagen een steeds groeiend bezoek. Belangstellenden, scholieren, studenten, docenten, groepen, met uiteenlopende bedoelingen, voor een bezoek aan de expositie (rondleiding na afspraak), voor het werken aan scriptie of proefschrift, voor zo maar wat neuzen in de tijdschriften, voor een gesprek over een studieplan, voor genealogisch onderzoek

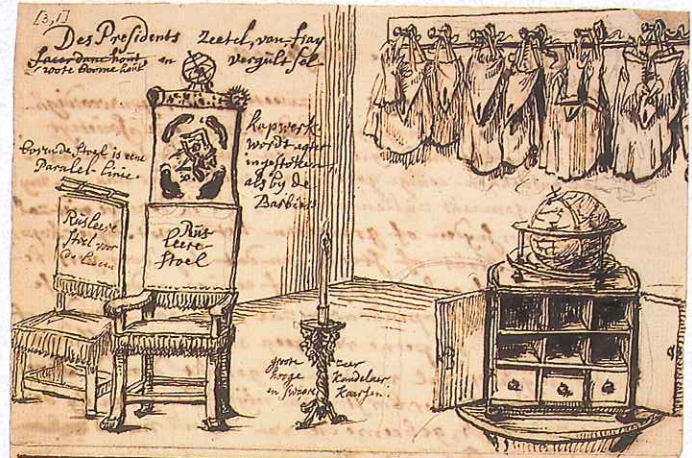

De dood van Jacques de Molay, laatste grootmeester van de Ridder van de Tempel 1314; Orde van Vrijmetselaren; geaquarelleerde pentekening uit 'Maçonnerie des Hommes', ca.1775.

Hermetische-symbologische voorstelling van de relatie macrokosmos - microkosmos, Duitsland 1625.

en wat niet al. De Orde van Vrijmetselaren acht zich verantwoordelijk voor een verstandig beheer en behoud van haar kostelijke verzamelingen voor de toekomst, en voor een ontsluiting en toegankelijkheid waarvan ook de huidige generaties profijt hebben. Zij doet dit voor vrijmetselaren en niet-vrijmetselaren zonder enig onderscheid. Als u belangstelling heeft, bent u welkom. Ook u!

Apr. 1735. 5. Over was Jacobus Maas Dirks Zoon, makelaar, met Jacobus van Dalem, reyzende Brode van de stad Akerleem, Samen inden Haag Zynde, als mede de Cappelyn van't Logement van Akerleem, met nog gemiddeld, indeze Doelen, Bingen de Kamer van het Collegie der vyve Maetflaars, alhier een vande leden een aanvres en verflag der vyde Maetflaarsmen indet zelve vertrek, het was niet goost, maer per gis 14 a 16 sweten stinve, aan een der vanden Bingen aan een kappok 10 a 12. wis ledere schootsvellen, met Cabotte Hand'schoenen netjes opgebrukt. In de schoots vellen met klappan nechtangende, een knoopgat mer in om boven vast te maaken. In een kook van't vortok stoud een schabell, en daer op een kasje met schijf leden of in juuk bekjes, in daer in papieren, brieven en andere geschoften etc. boven op het kasje een Globe. En vortst stoelen etc. Zoo als by my bedide en ik hier boven af gebelt heb. Alles schijnt te twee op vriskeinstijpe oeffeningen, benevens een binger praetse. Dit gerullching wiest nu hoor de Magisstraat, gefortit, gelijk ook t' amstendam gedaen is, om dat er onder het volk een gerugt liep als of men onder dien naam godloef Bingen plegde. Als nu naa het ligen der papieren, diefe geseenden en wie mer, uit minn gerichtigd dese kamer bekeken, begon ook den ten loop van anderen, waer om order gegeven vrant de kamer te slijten. Het vordomalle Jeeden onristig gemaekt door quade praet die nu dit collegie gind.

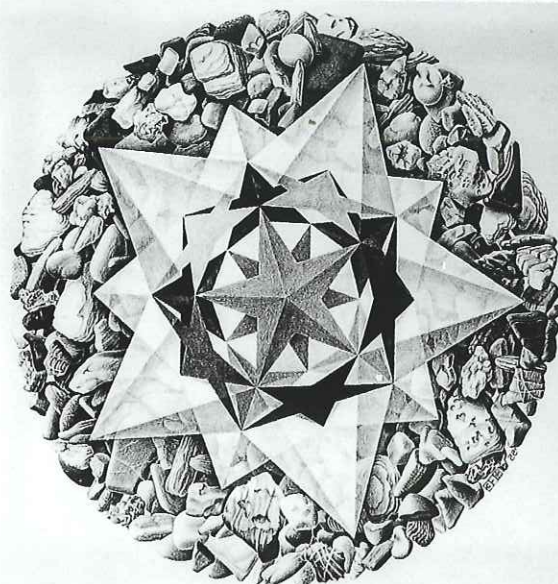
Inktekening en beschrijving van het interieur van het logeokaal van 'Le Véritable Zèle', Den Haag 1735.

geleverd tot financiering van omvangrijke projecten. Ook van vele Loges en andere Obediënties worden jaarlijks omvangrijke bedragen aan schenkingen ontvangen.

Vrienden en donateurs

Daarnaast vormen de vrijwillige bijdragen van Broeders, leden van de Orde, die zich als vriend en donateur hebben aangemeld een belangrijke bron van inkomsten. Zonder deze goede gaven van Vrijmetselaren zou de Stichting VVO haar belangrijke taak bij het instandhouden van het erfgoed van de Nederlandse Vrijmetselarij onmogelijk kunnen vervullen.

Litho van M.C. Escher, 1955, getiteld 'Chaos en Orde', vervaardigd in opdracht van de Orde van Vrijmetselaren.

Inktstel in de vorm van een maçonniek 'tempeltje', Haags zilverwerk 1919.

Colofon

© 2001 Stichting Vrienden van Verzamelingen van de Orde van Vrijmetselaren

Tekst: Drs. Evert P. Kwaadgras - CMC

Projectbegeleiding: Pierre J. Olman - VVO

Foto's en illustraties: Collectie CMC en Fotostudio Rob Mostert, Rijswijk

Vormgeving en druk: Lindenbaum Grafimedia, Amsterdam

Oplage: 12.000 exemplaren

Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Frederik' (CMC)

Bezoekadres: Jan Evertstraat 9, 2514 BS 's-Gravenhage

Bezoek aan de leeszaal bij voorkeur na afspraak

Bezoek aan de expositie op werkdagen van 9.30 tot 12.30 en 13.30 tot 15.30 uur

Telefoon: 070 346 16 76

Fax: 070 364 12 37

E-mail: info.cmc@vrijmetselarij.nl

Postadres: Postbus 11525, 2502 AM 's-Gravenhage

Stichting Vrienden van Verzamelingen van de Orde van Vrijmetselaren (VVO)

Prinsessegracht 27, 2514 AP 's-Gravenhage

Telefoon: 070 346 00 46, Fax: 070 364 12 37

Postadres: Postbus 11525, 2502 AM 's-Gravenhage

Postbank nr. 361060